

УДК 323 “17”

СА ШТОДЗЁННАГА ЖЫЦЦЯ ПОЛАЦКА – ЗАПІС ВОЗНАГА ІВАНА СКІРМАНТА
АБ “БУНЦЕ ПОЛАЦКІХ МЯШЧАН” У 1621 г.д-р гіст. навук, праф., В.Ф. ГОЛУБЕЎ
Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Мінск

У 20-х гг. XVII ст. на Полаччыне і Віцебшчыне адбывалася выразнае супрацьстаянне ў грамадстве, звязанае з канфесійнымі прыхільнасцямі розных груп насельніцтва. У многім яно было звязана з дзейнасцю полацкага ўніяцкага архіепіскапа Іасафата Кунцэвіча (1618–1623). Падзеі, апісаныя ў публікуемым дакуменце, карэлююцца на часе з Віцебскім паўстаннем 1623 г. і іншымі антыўніяцкімі выступленнямі на ўсходзе Беларусі. Не выключана, што і “Полацкі бунт” 1621 г., звесткі пра які знойдзены сярод матэрыялаў уніяцкай царквы, мае рэлігійную падаснову.

У Літоўскім дзяржаўным гістарычным архіве ў складзе фонда “Літоўская грэка-ўніяцкая кансісторыя” быў выяўлены цікавы дакумент пра мінулае г. Полацка, якому мы далі ўмоўную назву “Запіс вознага Івана Скірманта аб “бунце полацкіх мяшчан” у 1621 г.” [1, р. 7–8]. Дакумент напісаны на старабеларускай мове і ўяўляе сабой выпіс з гродскіх кніг Віцебскага ваяводства ад 3 чэрвеня 1621 г. Поўны тэкст дакумента прыводзіцца на мове арыгінала напрыканцы артыкула. Вынасныя літары пазначаны курсівам. Літара “ъ” не перадавалася.

У гэтым выпісе апавядаецца аб спрэчцы, якая адбылася паміж жыхарамі (мяшчанамі) г. Полацка (“мужчынамі і нявестамі”) і полацкім ваяводам князем Міхалам Друцкім-Сакалінскім. Супрацьстаянне дасягнула кульмінацыі 21 мая 1621 г., калі полацкі ваявода адправіў свайго прадстаўніка, “енерала”¹ Івана Скірманта, каб той перадаў мяшчанам копію “заручнага ліста”² [2] князя Друцкага-Сакалінскага. На жаль, з тэкста дакумента не ўдалося вызначыць прычыну супрацьстаяння жыхароў горада і прадстаўніка вышэйшай дзяржаўнай улады ў ваяводстве. Разам з тым, “запіс Івана Скірманта” сведчыць аб высокім узроўні самаарганізацыі насельніцтва г. Полацка ў першай палове XVII ст., аб існаванні своеасаблівай грамадзянскай супольнасці ў горадзе ўжо ў тыя далёкія часы. У дакуменце гаворыцца пра патаемныя ад уладаў сходы, якія праводзілі полацкія мяшчане (“схажки покутныя”). Улада якраз і спрабавала спыніць гэтыя сходы, адзначаючы, што раней такога не было (“перед тым того николи не бывалых”) і патрабуючы, каб мяшчане такіх сходаў больш не рабілі і падпарадкаваліся ўладам (“абы тых схажок покутных... занехали и бунтов жадных болш не чынили”) [1, р. 7]. У тэксце ўпамінаюцца службовыя асобы і шляхта (полацкі ваявода князь Міхал Друцкі-Сакалінскі, віцебскі падваявода Аляксандр Гурко, енерал Полацкага ваяводства Іван Скірмант, возны Полацкага ваяводства Ян Пнеўскі, служэбнік князя Друцкага-Сакалінскага пан Аляксандр Жахоўскі, шляхціцы пан Васіль Раманавіч, пан Марцін Юрэвіч), а таксама простыя жыхары г. Полацка, мяшчане Ігнат Вішня, Лук’ян Лукашэвіч. У тэксце ўпамінаецца царкоўная служба (“литоргия”), якая праходзіла ва ўніяцкім на той час Полацкім Сафійскім саборы – “в церкви соборной Светое Софии” 30 мая 1621 г.

Асноўныя падзеі, якія апісваліся ў дакуменце, адбываліся ў мая 1621 г. у г. Полацку на вуліцы Вялікай у доме полацкага мяшчаніна Ігната Вішні. Уражвае колькасць удзельнікаў пратэстнай акцыі – некалькі соцень чалавек (“Там же нашол есми великое згромажение людей музчын и невест о колко сот человека”) [1, р. 7]. Гараджане былі дастаткова арганізаваныя і мелі сваё кіраўніцтва – “где се были соб-рали *старшие*”. Гэтыя “*старшие*” былі вядомы кіраўніцтву ваяводства: пан Іван Скірмант адзначаў, што іх прозвішчы былі названы ў лісце князя Друцкага-Сакалінскага да гараджан. Магчыма ў перспектыве стане мажлівым знайсці тэкст гэтага ліста і тады падзеі канца мая – пачатку чэрвеня 1621 г. у г. Полацку будуць раскрыты больш поўна.

Чытаючы гэты выпіс з гродскіх спраў Віцебскага ваяводства, складзены са слоў непасрэднага ўдзельніка падзей пана Івана Скірманта, выразна відаць разгубленасць прадстаўнікоў улады перад нечаканымі для іх паводзінамі полацкіх мяшчан – “перед тым того николи не бывалых”. Цікава, што ваявода імкнуўся перадаць пратэстуючым заручны ліст, якім, верагодна, абяцаў дараванне палачанам, за нейкую, на думку ўладаў, правіннасць гараджан. Мяшчане, што сабраліся ў хаце (прысутнічалі там не толькі мужчыны, але і жанчыны) Ігната Вішні не хацелі ні гэтага даравання ад уладаў, ні перамоваў з імі. Старшага вознага Полацкага ваяводства “енерала” Івана Скірманта не падпусцілі нават да ганку хаты, дзе сабраліся “старшие” гарадской грамады г. Полацка. Больш за тое, прадстаўніка ўлады

¹ Енерал – галоўны сярод возных ваяводства. Возны – службовая асоба земскіх судаў у ВКЛ у XVI–XVIII стст.

² Ліст заручны гарантаваў ахову жыцця, здароўя і маёмасці адной асобы ад пасягненняў другой, выдаваўся гаспадаром або мясцовымі ўладамі (ваяводам) пад страхам вялікага штрафу або смяротнага пакарання.

мяшчане абражалі (“за великим крыком *отповедми* и похвалками”), у яго адрас выказваліся пагрозы (“забитем на смерть и утопением”) [1, р. 7].

Пасля заявы І. Скірманта аб тым, што ён прыйшоў па даручэнні пана А. Жахоўскага і прынёс заручны ліст князя Друцкага-Сакалінскага з патрабаваннем спыніць недазволены сход, пратэстуючыя выслалі да яго на перамовы полацкага мяшчаніна Лук’яна Лукашэвіча. Апошні, атрымаўшы ад І. Скірманта заручны ліст, аднёс яго да лідараў гарадской абшчыны і праз нейкі час паведаміў, што людзі параіўшыся (“иж дей панове мешчане вся братья наша обмовившыся з собою”) [1, р. 7v] вырашылі перадаць полацкаму ваяводзе пісьмовы адказ на яго заручны ліст.

Калі ў той жа дзень пасля завяршэння службы (напэўна абедні. – В.Г.) у Полацкім Сафійскім саборы І. Скірмант у суправаджэнні вознага Полацкага ваяводста Яна Пнеўскага і полацкага шляхціца пана Васіля Раманавіча ізноў прыйшоў да дому Ігната Вішні, то адказу ад мяшчан не атрымаў. Не далі адказу мяшчане і на наступны дзень, 31 мая 1621 г., калі І. Скірман ізноў прыходзіў да хаты І. Вішні ў Полацку на вуліцы Вялікай. Больш за тое, мяшчане адмовіліся ад перамоваў і заявілі, што не збіраюцца разыходзіцца (“тых схажок через *тот* лист заручный им поданный занелати и поперестат не хотели”) [1, р. 7v].

І. Скірмант расцаніў такія паводзіны полацкіх мяшчан як абразу да вярхоўнай улады і асабіста караля, таму што ён выступаў перад гараджанамі як прадстаўнік кіраўніка дзяржавы (“енерал его королевское милости дворный”) [1, р. 7].

У выніку быў складзены адпаведны дакумент (“квіт”), які быў прадстаўлены для ўнясення для запісу ў гродскія кнігі Віцебскага ваяводства. Цікава, што І. Скірман звярнуўся ў Віцебскі гродскі суд. Можна выказаць меркаванне, што альбо з-за згаданых падзей гродскі суд у Полацку не збіраўся, альбо І. Скірмант не спадзяваўся, што ў Полацку яго “квіт” будзе прыняты для ўпісання ў гродскія кнігі.

Згаданы дакумент можа стаць своеасаблівым ключыкам для раскрыцця прычын і зместу супрацьстаяння паміж гарадской грамадой г. Полацка і ўладамі Полацкага ваяводства ўвесну 1621 г.

Тэкст дакумента:

р. 7. “Выпис с книг справ кгородских воеводства Витебского.

Лета *от* нарожения сына божего тисеча *шест сот* двадцат *первого*, м(еся)ца юня *третьего* дня.

На враде *господарском* кгородском Витебском *передо мною*, Александром Гурком, подвоеводи *м* витебским, постановившисе *очевисто* енерал воеводства Полоцкого Иван Скирмонт. При устном сознанью *своем* квит свой ку записанью до книг кгородских витебских дал, написанный в тые слова: я, Иван Скирмонт, енерал его королевское милости дворный, возный воеводства Полоцкого, сознаваю то тым моим квитом сознанья моего на писме *иж* року тепереишего тисеча *шест сот* двадцат *первого* м(еся)ца мая *тридцатого* дня за везванем мене *от* слуги ясневелможного пана его милости князя Михала Друцкого Соколинского, воеводы Полоцкого, *от* пана Александра Жоховского, маючы пры себе людей добрых шляхту пана Василя Романовича а пана Мартина Юревича, того дня на дате вышей описаного и с тою стороною *былом* в дому мешанина полоцкого в месте Полоцком на улицы Великой стоячом, на *имя* у Игната Вишни. Там же *знашол* есми великое згромажение людей *музчызн* и *невест* *о* колко сот человека. А хотечы *подать* копию з листу его милости пана воеводиного заручного в том листе помененым *мешаном* *полоцким*, абы тых схажок покутных и *перед* тым того *николи* не бывалых *занехали* и *бунтов* *жадных* *болш* не чынили. Тако же и *самый* лист его милости пана воеводы тым собранным *людем*, в том листе помененым, *оказат* техснулся есми с тою стороною на кганок того дому, где за *великою* *громадою* *людей*, также и за недопущением мне, енералу, там *далее* до тое *купы* *ити*, где се *были* *собрали* *старшие*, помененные в том листе его милости пана воеводином менованные, за *великим* *крыком* *отповедми* и *похвалками*, *забитем* на *смерть* и *утопением*, не *могучы* *дойти* и *видети* *хтобы* *поводом* *той* *схажки* *был*, *мовилем* абы ме *пущоно*, *поведаючы* *жем* *пришол* за *посланием* мене *от* помененого пана Александра //

р.7v // Жоховского, слуги его милости пана воеводиного, з листом заручным его м(и)лости пана воеводиным до тых мешан *полоцких* в том листе меновите описаных, абы они тых схажок покутных *поперестали*. Там же помененные *мешчане* *выслали* до мене, енерала, *неякого* *Лукьяна* *Лукашевича*, *мешанина* *полоцкого*, *который* *взявшы* *од* мене *копию* с того листу его м(и)л(о)сти пана воеводиного, *слово* в *слово* *списанную*, и *самый* *лист* *огледавши* *перед* тою *всею* *громадою* в том *дворе* *будучою*, в *сени* до помененных *мешчан* *понес*. А *потом* *знову* *вышедши* *тот* же *помененный* *Лукьян* *Лукашевич*, мне, енералу, *поведил*: *иж* *дей* *панове* *мешчане* *вся* *братья* *наша* *обмовившыся* *з* *собою*, на *письме* *отказ* *наш* *его* *милости* *пану* *воеводе* *через* *тебе*, *п(а)не* *енерале*, *подадим*. А *потом* *того* *ж* *дня* *вышмененого* *я*, *енерал*, *маючы* *пры* *собе* *стороною* *возного* *воеводства* *Полоцкого* *Яна* *Пневского*, *пана* *Василя* *Романовича* в *час* *отправованья* *хвалы* *божой* *литургии* в *церкви* *соборной* *Свотое* *Софии*, *ходил* *есми* *знову* *за* *посланием* *пана* *Александра* *Жоховского* до *того* *дому* *Игната* *Вишни*, *хотечы* *отказ* на *письме* *от* помененных *мешчан* до

его милости пана воеводиного одержати. В котором том дому знову такое ж або болшое згромаженье людей нашол есми. А потом и назастрее, тоесть дня трыдцать первого мая зас знову за посланьем того ж пана Жоховского ходил, есми порану до помененого вишнего дому, хочечы яки от тых мещан на лист его милости пана воеводин заручный на писме *отказ* мети, яко мне были обещали и таковоеж згромаженье людей в том дому нашол, есми которы то помененые мещане полоцкие на *тот* лист его милости пана воеводы ничего недбаючи, зневажаючи в том зверхность его королевское м(и)л(о)сти, пана нашего милостивого, тых схажок через *тот* лист заручный им поданный занелати и поперестат не хотели и *отказ* на писме жадного его милости п(а)ну воеводе через мене, енерала, якосе были обещали, *дат* не хотели и не дали, што я, енерал, и с тою стороною вышмененою видел и слышел и того своего виденья и слышеня сесь мой квит с печатью и с подписом руки моее, также //

р. 8. под печатми стороны шляхты, пры мне бывшой и с подписами руки которых з них писати умел, ку записаню до книг кгородских витебских дал есми. Писан року м(еся)ца и дня на дате вышей описанного. У того квити печет прыложонных тры, а подпис рук подписана есть тыми словами: Иван Скирмонт, енерал его королевской милости власною рукою; Василей Романович, рукою власною. Которое ж тое сознанье енерала звышреченого пры квите его учыненное и *тот* квит его до книг кгородских витебских есть записано, с которых и сей выпис под печатью моею вradoвою велможному его м(и)л(ости) князю Михалу Друцкому Соколинскому воеводе Полоцкому есть выдан. Писан в Витебску».

Пячатка.

ЛІТАРАТУРА

1. Lietuvos Vastybes Istorijos Archyvas (LVIA) – Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы. – Ф. 634 (Кансісторыя Віленскага уніяцкага епіскапства (1596–1839 гг.). Воп. 383. Матэрыялы па спрэчках полацкага архіепіскапа з Белазорамі і інш. Арк. 3.
2. Клімаў, І. Ліст / І. Клімаў // Вялікае княства Літоўскае: энцыкл.: у 2 т. : / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2006. – Т. 2. – С. 201.

FROM THE EVERYDAY LIFE OF THE POLOTSK – NOTES OF IVAN SKIRMANT ABOUT "THE RIOT OF POLOTSK CITIZENS" IN 1621

V. GOLUBEV

In the 20s. of the XVII century in Polotsk and Vitebsk region occurred a clear confrontation in society, associated with the confessional preferences of different population groups. In many ways, it was associated with the activities of Polotsk Uniate Archbishop Josaphat Kuntsevych (1618–1623). The events described in the published document, correlated in time with the Vitebsk uprising in 1623 and the other performances in the east of Belarus.